

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

ELKÉSZÍTETTE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL,

SZERKESZTI FÖLDES BÉLA, A BIZ. JEGYZŐJE.

I. KÖTET.

NYOLCZADIK SZÁM.

1883.

AZ ÁLLAMGAZDASÁG

ESZMÉJE

ÉS

A SOCIALISTIKUS FINANCZIA KEZDETEL.

IRTA

KAUTZ GYULA.

FELOLVASTATOTT A M. TUD. AKADÉMIA 1883. MÁRCZIUS 12-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN.

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1883.

NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÉVKÖNYV.

A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ
BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

Dr FÖLDES BÉLA

A STATISZTIKA NYILV. RK. TANÁRA A BUDAPESTI EGYETEMEN, A MAGY. TUD. AKADÉMIA NEMZET-
GAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK JEGYZŐJE.

Első évfolyam. — 1883.

IV és 238 l. — Ára 1 forint 60 kr.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

A közviszonyok és gazdasági állapotok iránti gyors tájé-
kozás korunkban — a par excellence állampolgári korban —
általánosan érzett szükség. Mindenkit közvetlenül vagy köz-
vetve érinti a közviszonyok alakulása; majdnem mindenki
közvetlenül vagy közvetve részt vesz a közügyek elintézésében:
mint képviselő, hivatalnok, törvényhatósági vagy községi bizott-
sági tag, iskolaszéki tag, mint nagy vállalatok igazgatója, rész-
vényese, igazgató-tanácsosa stb., — ezen működésében mind-
untalan tájékozni kell magát a közélet különböző nyilvánulá-
sai iránt.

A nyugati művelt államok irodalmában ezen szükségnek
megfelelőleg összefoglaló «Évkönyv» természetű munkákat talál-
unk, melyek évről évre tájékozást nyújtanak a közviszonyok
iránt és tanulságos visszapillantást engednek a múltra. Ilyen
vállalat a *negyven év* óta francia nyelven megjelenő: «Annuaire
de l'économie politique et de la statistique».

Ily évkönyv kiadását határozta el a m. t. akadémia nem-
zetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága. *Az évkönyv köz-
életünk és különösen a közgazdasági élet legfontosabb mozzanatait
öleli föl, a népeiséget és népesedési mozgalmat, a mezőgazdaságot,
állattenyésztést, bányászatot, az ipart, a bel- és külkereskedelmet,
az országnak be- és kivitelt, az osztrák-magyar vámterület áru-
forgalmát; a hitelügyet, a pénzpiacot és tőzsdét, vasuti és hajó-
zási forgalmat, állami, megyei és községi pénzügyet, a közokta-
tást, az igazságszolgáltatást, a politikai és közművelődési élet
statisztikáját (országgyűlési választókat, sajtóviszonyainkat), a
hadügyet, a külföldi államok viszonyainak statisztikai összeha-
sonlítását, a bel- és külföldi gazdasági törvényhozást, a bel- és
külföldi irodalmat, a főváros közgazdasági viszonyait, az aka-
démia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának működését,
az ott tartott felolvasások rövid összefoglalását, az azokhoz fűződő
vitákat stb.*

Ezen gazdag tartalma mellett nem vélünk csalódnai, ha
azt mondjuk, hogy a «Nemzetgazdasági és statisztikai Évkönyv»

AZ ÁLLAMGAZDASÁG

ESZMÉJE

ÉS

A SOCIALISTIKUS FINANCZIA KEZDETEL.

IRTA

KAUTZ GYULA.

FELOLVASTATOTT A M. TUD. AKADEMIA 1883. MÁRCZIUS 12-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN.

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1883.

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA.

•Principiis obsta, sero
medecina paratur. •

A ki napjaink tudományos eszmemozgalmait figyelmesb szemmel kíséri, lehetetlen észre nem vennie, hogy egynémely ágában a tudományoknak, s főleg a társadalmi és közgadsági tudományok terén, majdnem forradalomszerűnek nevezhető áramlat és iránylatok is léteznek. A századok óta, nehéz gondolatmunkában, elsőrangú szellemek által megalkotott és megalapított elméletek erős ostromnak vannak kitéve; egyfelől tagadó skepsissel, másfelől a sophismák egész láncolatát tartalmazó új doctrinákkal állanak szemközt; a higgadt kutatók és szakférfiak fölszólalásai a fiatalabb törekvők által okozott zajban majdnem észrevétlenül hangzanak el; s nem kell épen különös élességű látás annak fölismeréséhez, hogy a fönnálló tannak ily kimélytelen félretolásával, és az új, még csak ébrényszerű és kezdeties, de már is határtalan prætensióval föllépő tanoknak térfoglalásával, értesülés és tudományi haladás helyett csak a fogalmak zavara növekszik; annak a mi az új eszme körben alappal bír és fontolóra-vételt érdemel, kellő méltatása megnehezítettik; az ellentételek annyira szűkséges kiegészítése helyett, az eszme harcz még inkább elmérgesül; hogy az új iránynak szószólói, épen úgy mint a múlt század egészen hasonló viszonyai közt is történt, csak azt a kétes dicsőséget fogják egy-két évtized múlva a magokénak mondhatni, hogy az ismeretes deuteroniumi jelmondatból

«destruam et ædificabo» csak az első részt vitték keresztül, de a másodikra képtelenek voltak, vagyis hogy romboltak, de nem építettek.

Ez új iránynak ferdeségeire és túlzásaira rámutatni, s a fönnálló elméletet a sok igazságtalan megtámadás ellen megvédelmezni, háladatos s talán nem is épen igen nehéz föladat volna. Ily széles térre azonban a jelen alkalommal nem kívánok kiterjeszkedni. Értekezésemnek célja egyfelől adalékot szolgáltatni az államgazdaság vagy financia eszméjének tudományos megalapításához, a mely még mindekkorig befejezettnek nem mondható, másfelől közelebbről szemügyre venni egy némely ide vágó új tant és elméletet, a mely (bár szelidebb formában s tudományos alapokon, de mégis) a fönt jelzett agitatorius áramlatok befolyása alatt, s pedig kiváló szakférfiak részéről, különösen a pénzügy terén világgá bocsátva, ama tanszak alapjainak és keretének megrendítésére, sarkalatos igazsági tételeinek elhomályosítására, mondhatnám socialisticus szellemben való átídomítására szolgálhatnak; és így mind ez az okból, mind azért, mert hírnevesb írók és szakférfiak közt találnak szószólókra, a kritikát kihívják, s kétszeresen jogosulttá tesznek minden helyreigazítási kísérletet.

I.

Azon tudományok sorában, melyek épen napjainkban jelentékeny átalakuláson mennek keresztül, az «államgazdaságtan» is kiváló helyet foglal el. Ez átalakulás annyiban, a mennyiben a régi elméletnek az új szükségek, tapasztalatok s pénzügyi viszonyok alapján való kibővítése, mélyebbítése és megfelelőbb rendszerezése czéloz, örvendetes jelenség; s dicsősége azoknak, a kik azt megindították és előbbre viszik; sőt készségesen elismerem, hogy épen annak az iskolának is sok érdeme van e körül, a melynek tanaival az általam bírált és helytelenített doktrináknak számos kapcsolati pontjai vannak, tudniillik az úgy nevezett kathedra-socialisták iskolájának. De már nem örvendetes jelenség az, hogy egynémelyike még azon pénzügytudósok- és állambölcseleőknek is, a kik a szaknak jelzett kibővítésén és előbbrevitelén fáradoznak, ez utóbbiba oly elemeket és irányokat visznek bele, a melyek

annak lényegétől és hivatásától egyaránt idegenek; s annyira szükséges egységét és doktrinalis keretét megbontva, azt mindenféle vágyak és kívánalmak küzdterévé változtatják; úgy hogy a financia természetsszerűen rideg elemzései sentimentális társadalombölcseleti fejtegetésekké válnak; vagy, hogy egy uralkodó napi jelszóval éljek, az államgazdaságtanba is a «socialisticus olajcsepp» vegyítetik.

II.

Nem fölösleges az «államgazdaság eszméjének» megalapítására ¹⁾ célzó elemzésben annak közelebbi meghatározásával foglalkozni, «mi képezi pénzügyi szempontból véve tulajdonképeni tárgyát az állami háztartásnak, a mire ennek minden törekvése és minden műveletei irányulnak?»

Az államnak arra, hogy céljait megvalósíthassa, egyfelől szolgálatokra, másfelől anyagi javakra van szüksége. ²⁾ Szolgálatokra annyiban, a mennyiben szükséges, hogy bizonyos személyek és közegek meghatározott cselekvényeket az ő céljaira végezzenek, illetőleg magokra vállaljanak; anyagi javakra annyiban, mert személyi szolgálatokkal az anyagi javakbeli szükséglet nem elégtételt ki, továbbá annyiban, a mennyiben háztartásának számtalan szükséglete másként mint dologjavakkal el nem láttathatik (gondoljunk hivatalos célra szükségelt épületekre, fölszerelvényekre, közintézetek körül nélkülözhetetlen eszközök, gyűjteményekre stb.-re). E két irányban szükségelt javakat (személyi szolgálat és do-

¹⁾ Lásd J. Fröbel: *Die Staatswirthschaft* (1876) 1—37. l.; Wagner: *Grundlegung der Volkswirthschafts-Lehre* I. kötet, 289. s k., 301. s köv. ll.; Hermann: *Staatswirthschaftliche Untersuchungen* (2-dik kiadás), 15. s köv.; Cohn: Ért. a tübingai *Zeitschrift für Staatswissenschaft* 1882-ki folyam, 470. s köv.; Laspeyres a Bluntschli-féle *Staatswörterbuch* X-dik kötet, 78 s köv.; Giovanelli: *Della Scienza Finanziaria* (1877) I. kötet, 1—51. lap; Stein: *Handbuch der Verwaltungslehre* (1876), 56. s köv. l.

²⁾ Lásd Held: *Die Einkommensteuer. Finanzwissenschaftliche Studien* (1872), 1 s köv.; Knies: *Finanzpolitische Erörterungen* (1871), 4 s köv. l.; és Wagner: *Finanzwissenschaft* (harmadik kiadás, 1883.) 1—11. s köv. lapokat.

logi jószágok) az állam magának két módon szerezheti meg. A szolgálatokat illetőleg jelesül vagy azt követelheti alattvalóitól, hogy azokat bizonyos sorrendben vagy kiválasztott közegek szerint ingyen teljesítsék, vagy szerződésre lépve egyesekkel, ezeknek ama szolgálatok teljesítéseért ellenszolgáltatást nyújt vagy fizetést ad, mely utóbbi esetben első sorban is a fizetés eszközére, pénzre, szorúl. Tekintve a dologi jószágokat, ezeket az állam akként szerzi be, hogy vagy maga állítja elő saját vállalatában, vagy miután ez legtöbb esetben helytelen stb. eljárásnak bizonyulna, azoktól, a kiknél találja, vagy egyenesen elveszi, vagy (miután e beszerzési mód jogilag megengedhetőnek nem tekinthető) megvásárolja, a mely esetben az ár kifizetésére ismét s okvetetlenül pénzt szükségel. Más szóval: az állam azon szolgálatokat és jószágokat, a melyekre szüksége van, az egyesektől in natura teljesíttetheti magának; vagy pedig úgy jár el, hogy közvetlenül birtokába helyezi magát egyébnemű gazdasági értékeknek, a melyek közvetítésével tulajdonképeni szükségleteit beszerzi. S miután e kifejezés: «gazdasági értékek» helyett rövidség okáért, de meg korunk (s egyáltalában műveltebb államok) gazdasági viszonyaira való tekintettel egyszerűen azt mondhatjuk «pénz»: az egész ellentét e szavakban «natural- és pénzszükséglete» az államoknak, fejeztethetik ki.

Az ilykép jelenkező államszükségletnek kellő mérvben és módon való ellátása minden állam első s legjelentősb föladata, a melynek az által tétetik elég, ha a föntjelzett szolgálatok, javak, értékek megszerzése, biztosítása, illetőleg kezelése és készentartására bizonyos állami cselekvőség fejtetik ki, bizonyos közhatósági tevékenység, s ezekkel kapcsolatos rend és szervezet létesíttetik. E meghatározott jellegű állami tevékenység rend és szervezet minden, még a műveltség alacsony fokán álló közületekben is föltalálható; a kormányzat egyik legkiválóbb functiókörét képezi mindenütt, a közháztartás egy nagy rendszereként jelenkezik, s köztudomásúlag pénzügynek, financiának vagy államgazdaságnak nevezetik. ¹⁾

¹⁾ Lásd még Stein: *Verwaltungslehre*, 57 s köv.; Trendelenburg: *Naturrecht auf dem Grunde der Ethik* (1868), 310 s köv.; és Lasson *System der Rechtsphilosophie* (1882), 674 s köv. ll.

A «pénzügy» természetszerűsége, sőt nélkülözhetetlen volta onnan is kitetszik, hogy az államczélből folyó azon számos közszükséglet, melylyel minden polgárosult nép nyilván-életében találkozunk, s a mely szükségletek kielégítése nélkül állam sem magát föntartani, sem erőt érvényesíteni és továbbfejlődni, sem tagjainak azt, a mi emberi és polgári rendelkezések érdekében tőle megkövetelhető, nyújtani képes nem volna: egyéb módon s más alakban, mint az állam által vitt gazdaság alakjában, sikeresen és biztosan sohasem volna kielégíthető. Nem szenved továbbá kétséget, hogy minden. csak nemileg is művelt népnél sok oly tárgy, szolgáltatás, intézmény stb. létezik, a melynek előállítása s föntartása magánúton, névszerint magángazdaságilag vagy egyenesen lehetetlen, vagy czéliránytalan, vagy legalább is nem gazdaságos; s a melyre továbbá a magángazdaság rendjének alapúl szolgáló verseny, csere, ár, üzlet stb. szabályai helyesen nem is alkalmazhatók; és így szükségessé válik oly rendszere az intézkedéseknek, a mely szerint ama tárgyak, szolgáltatások, intézetek (gondoljunk például a posta- és távirdai, vagy a pénzverési s több hasonló ügyre) nem külön s az egyesek által, hanem közületileg, bizonyos összevágó terv szerint, közköltségen s közérdeki szempontok irányadása mellett létesíttetnek, helyesen és sikerrel csak így létesíthetők. ¹⁾

Ezek alapján azt mondhatni: az államgazdaság azon ága a közhatalom tevékenységének, a mely által az állam a közczélok megvalósítására szükségelt gazdasági eszközöket, a maga rendelkezési körébe vonja, saját létének és fönnállhatóságának gazdasági föltételeit teremti meg; a «financia» oly fensőbb, egyetemesb irányú és nyilvánjellegű gazdálkodási rend, a melyben a közszükségletek fedezése az államnak e végből közvetlen birtokában levő, avagy alattvalói által neki adók czimén beszolgáltatott pénz- s vagyonelemek segélyével, mintegy összesített erővel eszközöltetik, s a sok, de magokban egyenként véve elegenden, s a közérdeket sem eléggé szem előtt tartó egyes (az az magán) gazdaságok helyébe egy ez utóbbiak fölött álló s a közület hatalmával összerdekben in-

¹⁾ Lásd még Schäffle: *Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirthschaft* (1873), I. 28 s köv., II. 84 s köv., 370 s köv. lp.

tézkedő nagy összgazdaság lép. ¹⁾ Ebben az összgazdaságban az állam úgy jelenkezik, mint egy nagy gazdálkodó személyiség, a mely a közületet alkotó valamennyi «egyeseknek» és ezek gazdaságának mintegy képviselője és collectiv szerve szerepel ²⁾ mindazokban, a mik pénzügyi célra, pénzügyi módon és eszközökkel foganatosítandók és végzendők ; a pénzügyi háztartás pedig úgy, mint legfensőbb s legnemesb formája a közös vagy közületi gazdaságoknak, a mennyiben egy felsőbb hatalomnak (közjogilag szabályzott módon) az egyéni gazdaságokba való autoritativ belenyulásán nyugszik, s akként van szervezve, hogy az egyéni önérdék és széthúzó törekvések korlátozásával az össz- vagy államérdék minden irányban megóvott és érvényesített s a közczélok elérése minden jogos érdek kielégítése mellett lehetőleg biztosított legyen. — Magától értetvén, hogy e közületi nagy vagy összgazdaság természeténél fogva és alanya, tekintve azt is, hogy a polgároknak az e gazdaság vitelében való közvetlen és folytonos részvétele lehetetlen volna, az államhatalom illetve az ezt képviselő szervek, ³⁾ mint a melyeknek e részben való legfőbb hivatása abban áll, a «pénzügyet» az állam saját gazdaságaként minél tökéletesebb módon megalkotni, s minél helyesebb elvek szerint vezetni.

Az előrebocsátottak szerint az államgazdaság ilykép általánosságban kifejtett fogalmának meghatározásul azt mondhatni, hogy a pénzügy vagy financia: «az államháztartás viszonylatainak és vitelenek szerves alakzata» — «egy államot alkotó népnek közczélokra szervezett és hatályosított gazdasági ereje, — «a társadalom közös szükségleteinek közös erővel meghatározott gazdasági szervezetben való ellátása».

¹⁾ Lásd Cohn id. értekezését a tübingai *Zeitschrift* 1882-ki foly. 483 s köv.; azután Kosak: *Die social-öconomischen Ansichten von Rodbertus* (1882), 15 s köv. lp.

²⁾ A mely okból azt a közös gazdaságot azután jól, s ugyancsak ez ötlet alkotó elemek érdekére való tekintettel is lesz hivatva vinni. Lásd Lasson: *Rechtsphilosophie*, 675 s köv. lp.

³⁾ Szellemes részletezések az itt jelzett momentumnak Stein *Verwaltungslehre*-je, 48 s köv. és 56 s köv. lapjain, a midőn arra utal, hogy az államgazdaságban az államkormányzat a közfejlesztés feltételei valósítja meg; hogy a financia a nemzeti összélet anyagi alapzata nak mérvévé és rendjévé válik stb.

III.

Az eddigiek kiegészítésére szolgálанд immár közelebbi szemügyre vétele egynémelyikének azon újabb tanok közül, a melyekre bevezető szavaimban utaltam.

Ez új tanok egymás közt benső kapcsolatban állanak, közelebről szemlélve, bizonyos egésznek képeznek, egymást kiegészítik és támogatják, és a következők: először is az, a mely a finanziait «nyilván-szolgáltatások és közjavak productiójának» nevezvén el, illetőleg a gazdaság kategoriáit az egész államélet- és államműködésre átvive: ezt egyoldalú materialisticus fölfogásban csupa «gazdálkodásnak» veszi; politikát és adminisztratiót, bíráskodást és honvédelmet stb. a productió és kereset, a forgalom és consumtio fogalma alá foglalja; és így, mint nem is kell mondanunk, az innen levont következtésekben egészen hibás eredményekhez vezet. Ilyen másodsor az a tan, hogy az államgazdaságnak a főtebb jelzett föladaton (hogy tudniillik a közszükségletek fedezésére szolgáló javak és eszközök beszerzésének és alkalmazásának rendszerét képezze) kívül még egy más, ettől különböző vagyis azon föladata is van, az úgy nevezett social-politikai irányban oda hatni, hogy pénzügyi intézmények s különösen adó-rendszabályok által a társadalom bajai s név szerint az aránytalan vagyon- és jövedelem-megoszlásból eredett visszasságok orvosoltassanak; s végül a harmadik, vagyis az, a mely a polgárosult országokban kivétel nélkül fönnálló finanzia-háztartási rendszert akarla reformálni, hogy az államnak magának «közvetlen gazdaságát» a lehető legszélesb terjedelművé teszi, az államból egy nagy vállalkozót csinál, szóval az oly sokszor emlegetett állam-socialismusnak a finanzia körében megvalósítását hirdeti.

E tanok közül első sorban azzal foglalkozom, a mely inkább formai jelentőségű, s mint mondám, az államműködést materialisticus módon fogván föl, a finanziait «nyilván-szolgáltatások és közjavak productiójának» nevezi; és a következő föbb tételekben jut kifejezésre: ¹⁾ «Államvagyon

¹⁾ E fölfogás követői között még oly éles elmű szaktérfiakat is találunk, mint Dietzel (*System der Staatsanleihen*, 1856), Fröbel (id.

egyenlő jelentmenyű államhatalommal és államhatalom államvagyonnal. A politikai rend és szervezet legfontosb alkatrésze az államvagyonnak, a mely utóbbihoz még a nemzet erkölcsi és technikai munkaképessége, köz- és magán jogrendszere is számitandó. «Az állam (mondatik másfelől) egyik neme a tőkéknek, sőt legkiválóbb álló testetlen tőkéje a nemzetgazdaságnak, s a társadalmi termelés processusa szempontjából véve, egyenesen termelési tényező ; továbbá úgy is tekintendő, mint gazdasági egész, a melyben a pénzügy, mint egy gazdasági alkatrész foglaltatik, továbbá úgy mint külön termelési és szerzési gazdaság, a mennyiben ugyancsak e gazdasági alkatrésze (financziája) által saját szükségletei ellátására javakat és értékeket szerez. Minden állami functio tulajdonkép nem más, mint *productio* ; kormányzat úgy mint igazságszolgáltatás, honvédelem úgy mint rendészet megannyi nyilvánulási egy nagy termelési processusnak, a mely a szorosan úgy nevezett «gazdaságitól» csak abban különbözik, hogy benne másnemű s természetű, azaz immateriális tényezők is hatnak közre bizonyos eredményeknek mint *productumok*nak előhozásánál. A mik szerint az állam úgy is jelenkezik mint vállalat. Intézményei és eljárása egyenesen gazdasági értékkel bírók, s gazdasági jelentőségek szerint mérlegelendők ; szolgáltatásai pedig úgy mint magángazdasági *productumok* : előállítási költségbe (*Gestehungskosten*) kerülnek, a mi épen az államkiadásokban találja kifejezését. Regalék és illetékek is oly bevételek, a melyeket az államgazdasági tevékenység (szolgáltatok) alapján szerez. A közszükségletek fedezésére fölvett kölcsönök az államadósság megfelelő tőkeértékével belenőnek az egész államszervezetbe, annak mintegy alkatelemévé válnak, s azért nem kell az adósságcsinálástól annyira tartani és tartózkodni, a mint a régiebb pénzügy-elmélet ezt követeli» stb.

Mindezekre észrevételem a következő. Ha meg is engedhetni, hogy egynémelyike a fölhozott kifejezéseknek inkább átvitt és képletes értelemben vétetett és veendő : helytelení-

m.), Schaffle (*Systemje* több helyén), Stein, Mangoldt, Wagner és Roscher s egy némely újabb olasz és hollandi nemzetgazdát; tulajdonképi alapítói azonban a socialisták s a napjainkban magokat «ethikai materialisták»-nak nevezni szerető philosophok és állambölcselők.

teni kell mindenesetre azt, hogy az állam és az állam funkciói e fölfogásban felszeg anyagelvies módon egyenesen gazdasági kategóriának nyilváníthatnak, azok ethikai s politikai jellege szem elől tévesztetik, az államszervezet és államműködés gazdasági fogalmak szerint mérlegettetik. Az államot úgy tekinteni mint gazdasági vállalatot, mint egy nagy szerzési közületet és mint gazdaságot, tévedés annyiban is, hogy szem elől tévesztik, hogy az állam még akkor is, a midőn gazdasági jellegű és célzatú intézkedéseket tesz, nem annyira kereseti vagy szerzési, hanem politikai, nyilvánjogi, legtöbbször hatalmi funkciót teljesít, s az illető intézkedés szorosban gazdasági-technikai eleme a minden gazdaság jellegzetes tulajdonosságát képező privatisticus alakját leveti, a mennyiben mind a gazdasági alany (az állam személyiség), mind a gazdasági cselekvény célja publicisticus, vagyis minden irányban a közérdek és a köztekintet a mérvadó! — Helytelenség azt mondani, hogy az állam az ő pénzügyi általa «gazdasági szolgáltatásokat nyújt», vagy «hogyan valamennyi pénzügyi intézményeit jövedelem-szerzés céljából alkotja meg és tartja fenn». Helytelenség ez utóbbit véve annyiban, hogy számos intézet (regale stb.) létezik, a melynél a jövedelemszerzés, illetőleg a pénzügyi érdek egészen mellékes momentum, a valódi cél az lévén: bizonyos funkciókat a magánosok kizárásával állami szervezetbe és vezetésbe foglalni azért, mert csak ilyképp felelhet meg az illető intézet a maga fensőbb rendeltetésének. Még nagyobb helytelenség az előbbit illetőleg, a mennyiben az állam az ő szolgáltatásainak legnagyobb részét, jogtalmat és vagyonbiztosságot, igazságszolgáltatást és administratiót, honvédelmet és művelődési intézeteket nem «gazdasági szolgáltatásokként» és «nem pénzügyi általa», ¹⁾ hanem nyilvánjogi, politikai szolgáltatásokként erre a célra szervezett hatóságai által, pénzügyi eszközök segítségével, anyagi javak alkalmazásával nyújt és biztosít alattvalóinak. Nem is szólva arról, hogy ott, a hol a bizonyos funkcióiért (a milyenek a telekkönyvi birtok-bejegyzések, ítéletek hozatala, címek és rendjelek osztása stb.) illetéket és díjakat szedő államról az mondatnék, hogy «gazdasági szolgáltatásokat» teljesít, közel fekvő volna a nagy tévedés, azt tenni föl, hogy az állam az

¹⁾ Lásd Knies: *Finanzpolitische Erörterungen* 6 s. köv. 1.

illető fölségjogi functiókat jövedelem-szerzés céljára teszi, anyagelviiesen kifejezve, pénzen árulja. — A melyek szerint tehát (állami) gazdasági szolgáltatásokról igazi értelemben csak annyiban lehet szólni, a mennyiben az állam a maga úgynevezett «közvetlen vagy saját gazdaságában» vállalataiban (domaniális jószágain, ipartelepein, vasútjain) javakat, termelvényeket állít elő s azokat magán gazda módjára forgalomba hozza, elárúsítja stb.

Lehetetlen észre nem venni, hogy ez egész materialisticus fölfogás az állam helytelen értelmezésében gyökerezik; különösen pedig a magán- és államgazdaság egymástól való lényeges különbözését nem veszi figyelembe; nem egyebek közt azt, hogy az államnak háztartásában gazdagodásról, tőkegyűjtésről, takarékosságról, szerzésről stb. oly értelemben, mint a magánosok gazdaságában nem lehet szó; hogy az államban a gazdasági javak fölhasználásával (föláldozásával) előhozott értékek legeslegnagyobb része ethikai természetű és így megbecsülhetetlen, érték és költség szerinti mérlegelést kizáró; hogy az állam akkor is, a mikor mint gazda lép föl, vagyis államgazdaságában is lényegileg ethikai szerepben jelenkezik, s nem haszonzéli tekintetek, hanem közjói szempontok mérvül vételével intézkedik.

Mindezek szem elől tévesztése azon hibás következtetésre vezethet, mintha az egész államigazgatás és állami ügyintézés a financia által léteznék és merítették ki; mintha minden, a mi államilag történik, vagy pénzügyi célból, vagy pénzügyi eszközökkel történék, mintha a financia cél és nem eszköz, az államgazdaság a fő, a többi államtevékenység pedig az accidens volna.

Az államnak van gazdasága, de maga nem gazdaság; az állam se tényleg, se képletes értelemben nem nevezhető «gazdaságnak», mert emberiségi, ethikai közület, a melynek csak gazdasága is van, hogy rendeltetésének megfelelhessen. A financia nem hozza elő a közjavakat, a politikai intézményeket, hanem ezek előhozatalának csak eszköze és anyagi segédszere. Úgy, hogy legfőljebb annyit mondhatnánk, hogy a nyilván-javak és közszolgáltatások létesítési rendje és szervezete a (széles értelemben vett) «államigazgatás», a financia pedig csak az ezen célokra szükségelt anyagi javak és eszköz-

zők beszerzésének és kezelésének közege, s az ez irányban közhatalmi tevékenységnek a rendszere.

IV.

Áttérek a főtjelzett tanok másodikára, vagyis arra, a mely úgynevezett social-politikai irányban a pénzügyi s adórendszer segítségével a főnnálló birtok- és jövedelemmegosztási rendbe megigazítólág akar belenyúlni, s a melynek egynémely képviselője már az ötvenes években különösen a francia socialisták (Ott, Pecqueur, Buchez) körében található; ¹⁾ napjainkban pedig ismeretes) szószólói a berlini hírneves nemzetgazda és pénzügytudós Wagner s ennek néhány tanítványa, azután az ismeretes nevű publicisták Fröbel, Constantin Franz, Rittingshausen, részben a kiváló jogtudós Ihering, meg az úgy nevezett kathedra-socialisták iskolájának szélső pártjához tartozó néhány fiatalabb író.

E tannak főbb tételei a következők. ²⁾ A főnnálló társadalom- és gazdasági életrend visszásságai és bajai az egyoldalúan érvényesülő individualisticus és versenyszabadsági rendszernek eredményei, s kifejezésre jutnak az ez alapon kifejlődött azon szerfölötti aránytalanságban, a mely a birtok- és jövedelem-megosztási viszonyokban általában észlelhető. ³⁾ E bajok és visszásságok enyhítése és lehető megszüntetésére az állam van hivatva módokról és rendszabályokról gondoskodni, «az állam (mondatik) jogosult az ő közbejvetelével a helyes correkturát eszközölni». Szolgál pedig e czélra első sorban a pénzügynek és pénzügyi hatalomnak kiszélesítése, jelesül akként, hogy megfelelően alakítva adórendszerét, ennek segítségével először minden úgy nevezendő meg nem érdemlett va-

¹⁾ Nem szólva Proudhonról és Louis Blancról, kiknek eszméi szintén rokonok az itt jelzett eszmékkal.

²⁾ Lásd Wagner: *Grundlegung der Volkswirtschaftslehre* és *Finanzwissenschaft* című fönt idézett munkáit; Ihering: *Der Zweck im Recht*, I. kötet, 354 s köv., 504 s köv. l.; Fröbel: *Staatswirtschaft* (1876), 127 s köv. l.

³⁾ Lásd erre nézve kiválóan Wagner: *Grundlegungja* első kötetét főleg 354 s köv. lapokon és *Finanzwissenschaftja* első kötet 39 s köv. és második kötet 139 s köv., 150 s köv. lapokon.

gyont és jövedelmet jelesen pedig az úgy nevezett conjuncturái nyereséget (azaz azon jövedelmet, a mely munka- és fáradtság nélkül, inkább kedvező külviszonyok s szerencsés ár- és piaczi constellatiók folyamányaként áll elő) a szabályostól eltérő adóztatási és finanzeziális elbánásnak veti alája, mondhatnók lefoglalja; másodsor minden, bizonyos mérvén túlmenő jövedelmet a közönségesnél vagy arányosnál súlyosb adólábbal terheli; harmadsor az alsóbb osztályokra nézve majd a létminimum adómentesítésével, majd a fogyasztási adók gyökeres átalakításával stb. a közterhek könnyű viselhetését akarja biztosítani; negyedsor a nagyvárosokbeli házbirtokot a közérdekkel összeegyeztethetlenné nyilvánítja s az innen eredő bajnak különösen alkalmas orvoslási szereként a kényszer-kisajátításra utal, stb. A mikkel azután kapcsolatban az is mondatik, hogy ekként a pénzügytudomány eddigi, egyoldalúan fiskalis és kameralistikai fejlődésszakát a socialis fejlődésszak váltandja föl, s a finanzez-elmélet magának a «socialis kérdés» megoldásának hathatós segédszerévé váland.

E tételekkel szemben először is azon tévedésekre kell röviden utalnunk, a melyekből a sociálpolitikai iskola kiindul, tudniillik egyfelől arra, hogy az államnak jogkörét és hivatását oly szélesre terjeszti ki, a milyenre azt se az egyéni és polgári szabadság, se magának a helyesen fölfogott államérdeknek szempontjából illetőleg sérelme nélkül, ki nem terjeszthető; másrészt arra, hogy az általa oly erősen hangsúlyozott birtok- és-jövedelem-aránytalanságot a főnnálló individualisticus jogrendszerből folyó versenyszabadságnak tulajdonítja; a mi pedig sem deductiv módon, sem történelmileg nem indokolható, mert azon számtalan egyéb, az egész újkori társadalom és műveltségi fejlődéssel karöltve járó tényezőt, a mely együtt- és egymásrahatásában a jelen gazdasági állapot előhozására közrehatott, számításán kívül hagyja, s az oly szerfölött bonyolult tüneményornak magyarázatát nem az okoknak is egész complexumára, hanem kizárólag csak egy ok figyelembe vételére fekteti. ¹⁾

A főnforgó kérdést közvetlenül szemlélve, nem vonható

¹⁾ Nem éréktelen itt megjegyezni, hogy a versenyszabadsági rendszer egyik nagy ellenzője a 89-ki francia forradalom ismeretes szörnyetege Marat is volt. (Lásd Sybel: *Revolutionszeit* 4-ik kiad. I. 237. l.)

kétségbe, hogy egyes pénzügyi és adórendszabályok a gazdasági életre s a birtok- és jövedelemviszonyokra befolyással vannak, s pedig egészen természetszerű módon, sokszor meg nem akadályozhatóan kedvezőtlen irányban, sőt, mint köztudomású tény, nem ritkán állami czélzatból is. Legyen elég e részben utaltom például azon hatásra, melyet az állam domainial-jószágok elidegenítése esetében (a szerint, a mint vagy nagyobb, vagy kisebb jószágtestekben történik a magánkézre adás) a földbirtok-megoszlási viszonyokra lehet; azon hatásra, a melyet bizonyos fogyasztási tárgynak (például a sörnek, bornak, szesznek, kávénak, theának) kisebb vagy nagyobb mértékben való adóval terhelése által nemcsak e tárgyaknak fogyasztására általában, hanem különösen arra is gyakorolhat, hogy az egyik fogyasztási tárgytól a lakosságot elvonja és egy más tárggyal való élésre áttérlni képes; vagy arra, hogy a sorsjátéki regale eltörlése által az alsóbb osztályok munkakészségére és erkölceire, a sógyedárúság megszüntetése által a nép táplálkozása és physikai épségére a legjótékonyabban folyhat be; nem szólva azon az egész ipari és forgalmi életet szakadatlanul érintő hatásokról, a melyeket az állami vámadó-rendszabályok vonnak magok után.

Mindez tény és nem szenved kétséget. De már igenis tagadásba vehető azon itt szóban forgó social-politikai tan, a mely nem úgy, mint az eddig jelzett rendszabályok, közvetett és szabad hatályú módon idéznek elő bizonyos eredményeket, hanem közvetlenül és kényszer-jellegű intézkedésekkel, az egész főnnálló birtok- és jövedelem-megoszlási rendnek czélzatos módon való s előreszámító befolyásolása, sőt módosítására irányul, s azért egészen más szempont és elbírálás alá esik.

Joggal kérhető ugyanis legelső sorban azt, lehet, szabad és helyes-e az államhatalom jogkörét ennyire kiterjeszteni? Nem rejlenék-e az állam ily rendszabályozó eljárásában eshetőleg a polgári szabadságnak, a vagyombiztosságnak, a modern társadalom kulturai javai jó részének egyenes veszélyeztetése?! Kérhető, gondolom, teljes joggal, hogy (elismerve ez elvet és megadva az államnak a szóban levő jogozatot) hol álland meg esetileg az ez irányban egyszer megindított mozgalom és reformtörekvés?! Ki tudja biztosítani a polgárságot azon számtalan visszaélések ellenében, a melyek

egy ily (nem annyira politikai, mint jogi és socialis irányú) rendkívüli intézkedésjoggal fölruházott államhatalom eljárásából előállhatnának! — Csak egyoldalú doctrinarismus nem veszi itt észre, hogy a szóban forgó elveknek elismerésével a válaszvonal, a mely a social-politikát a socialismustól elkülöníti, elméletileg többé élesen meg sem jelölhető, gyakorlatilag majdnem egészen elenyésző. A socialis finantz-rendszer és a socialisticus finantz-rendszer ily alapokon egymástól alig lenne többé kellően megkülönböztethető; mely utóbbit még azon esetben is vissza kell utasítanunk, ha a «socialismus» szó mai szelidebb értelmében vétetik, és nem radicalismusra, fölforgatásra, social-democratismusra mutató jelentménye szerint; a mennyiben következményeiben a socialisticus államháztartás mégis csak a fönnálló jog-, birtok- és forgalom-rendszer egy részének megváltoztatására, és ezzel ezer meg ezer jogos köz- és magánérdek csorbitására vezetne, a civilizatio egynél több intézményét és vívmányát veszélyeztetné.

S történelem és tapasztalat egyaránt tesz tanúbizonyságot a mellett, hogy igen nagy része annak, a minek korunk kétségtelenül magas fejlettségi polezán kulturai és emberieségi, gazdasági és socialis tekintetben örvendhetünk, s a mire büszkék vagyunk: nem állami és hatalmi alkotás, hanem az individualis erő tehetség s teremtő lángésznek a műve, s hogy az állam nem adta eddigelé legalább kellő mérvű bizonyágát annak, hogy a gazdasági élet akár vezetésére és rendszabályozására, akár közvetlen alakítására nézve azt a hivatottságot és alkotási képességet bírja, a mely megkívántató volna azon föladatok megoldására, a melyek egész és félsocialista bölcselők és így a social-politicus pénzügynek bölcselői által is reája háríttatnak. Nem is szólva arról, rendelkezik-e az állam azon erőkkal és eszközökkel, hogy az amúgy is szerfölkött bonyolult és súlyos pénzügyi viszonyok közepett, a melyek a korunkbeli államok mindegyikében kivétel nélkül, fönnállanak, s a kormányok helyzetét annyira nehézzé teszik, a szóban levő új föladatoknak meg is felelhessen; az államháztartásnak ma sokkal inkább, mint valaha szükséges volt, egységét és rendjét válságok és rázkódtatásokkal szemben épségben föntartassa! Nem szólva továbbá arról sem, hogy képzelhető-e egyáltalában oly államhatalom, a mely korunk magas ipari és forgalmi fejlettségpolezán a viszonyok és fejlelmenyek fölött

annyira képes volna uralkodni, mint ezt a social-politikai iskola egynémely híve fölöle fölteszi és szükségesnek mondja.

Mint minden mélyebben menő reformjánál a közállapotoknak, a mely a történelmi alapoktól elvonatkozó lényegileg új iránylatot akar bevezetni: úgy itten is beható komoly megfontolást érdemel s pedig épen magának az államnak legsajátabb érdekében az a kérdés, «vajon nem idéztetnének-e ez annyira magasztalt eljárás által más, eddig nem lévő s számításán kívül hagyott új bajok elő; nem tenné-e épen e reformatorius föllépése a közhatalomnak a polgárokat az állam iránt szertelenül követelőkké, követelőkké oly mértékben, hogy a mindünnen támasztott igényeknek kielégítésére csak gondolni is már képtelenség volna? Honnan venné az állam az erőt a fölébresztett s izgalomba helyezett szellemeket — és gyomrokat kielégíteni vagy ismét elcsittítani? Nincsen-e amúgy is elég számos, nagy és súlyos kérdés, a mely napjainkban sorszerű ridegséggel és sürgősséggel követeli az állam- és társadalomtól a megoldást; tanácsos, ildomos-e e kérdések sorát még keresetten és célzatosan is kibővíteni? Nem kell-e tartani attól, hogy egy ily adóztatásjogi fölfogás mellett, mint a social-politicus, a mely a civilisalt népek magánjogának legáltalánosb s legsarkalatosb tételeit kezdi tagadásba venni; a kedvező conjuncturából eredő nyereségeket kész lefoglalni, de a kedvezőtlenekből eredő veszteségek kárpótlásáról soha sem szól; a mely továbbá egyik nap a földbirtoknak, másnap a házbirtoknak, harmadik nap az egyik vagy másik vállalatnak a jogalapját helyezi kérdőbe; a kisajátítás elvének a legridegebb formában való alkalmazásáért rajong: a társadalom és államrend egyik legerősebb oszlopa, a vagyonbiztosság és a tulajdonszenség rendítettnek meg; s tisztességes, takarékos és munkás emberekre nézve az oly országban, mint a minő a social-politicusok szemei előtt lebeg, való megmaradást lehetlenné tenné! ¹⁾

Nem szorúl továbbá az sem közelebbi bizonyításra, hogy a social-politikai tanoknak a finanziaiba és a financztudományba való átvitele úgy amazt, mint emezt sajátos igazi jellegéből kivetköztetné; az állambáztartás gazdaság-politikai kísérletek

¹⁾ Lásd még Roscher: *System der Volkswirtschaft*, I. kötet, 81. és 84. § jegyzeteivel és III. kötet 7. §.

és próbálgatások terévé, a pénzügytant a legkülönbözőbb social-philosophiai tervezetek lánczolatává változtatná; szóval oda vezetne, hogy az annyi nagy gondolkodó által megalkott s épen a legújabb időben oly jelentékenyen tökélyesbedett szilárd szerkezete a tudománynak idegen elemeknek beleoltása által megbontatnék, s önállóságát veszve, ama «újnak» czimzett tudomány-conglomeratumba vegyülne bele, a mely az épen napjainkban oly nagy számú nemzetgazdasági és természettudományi stb. dilettansok valamennyije előtt különösen kegyelt szakot képez, s majd «társadalomtannak», majd «társadalmi philosophiának», majd «social-œconomiának» nevezetik.

A pénzügytan korántsem tekinti magát valami bevégzett és lezárt eszmekörnek, a mely új föladványokat a limine visszautasít, s tantételeinek elmélet és tapasztalat adta alapokon való megigazításától és tökélyesbítésétől irtózik, avagy az e tekintetben illetékes jogbölcselettan vagy közgazdaságtudomány azon jogát, hogy e kérdéseket is discussióra állítsa s a maga vizsgálódási körébe vonja, tagadásba veszi. De másfelől joggal állithatni azt is, hogy jó része azon föladatoknak, a melyek social-politikai célzatból belevitetni szándékoltnak, illetőleg a mi az új doctrinában alappal bír és indokolt, a financiaelméletben már eddig is elismert és mérvadónak tartott igazságossági elv alapján is kellően figyelembe vétetett, úgy, hogy erre az új s idegen szempont szerint való correcturára vagy kibővítésre az államgazdaságtan nem szorul. — Nem vonja végül kétségbe a financia tudomány azt, hogy lehetnek esetek, a hol az állam azon okból, mert a bajnak forrása kimutathatóan ő reája, azaz valami eltévesztett intézkedésére vezettethetik vissza: nem csak jogosult, hanem kötelezett is az orvoslást saját kezébe venni; továbbá, hogy fordulhatnak elő rendkívüli körülmények, a melyek között az állam az «egészre» nézve veszélyessé váló, elmérgesedett, s magán buzgókodás által meg nem szüntethető valamely bajjal szemben fokozott actióra leend hivatott. — De megjegyzem, hogy minden ilyenmű rendszabály is igazán indokolt és üdvös csak akkor leend, ha alkalmazása jogok és érdekek kíméletével s kellő tapintattal történik; az általa közvetlenebbül érintettek nem formális kényszernek vettetnek alá, sőt lehetőleg arról is győzetnek meg, hogy a fogamatba vett intézkedés saját jól

fölfogott érdekeknek is megfelelő.¹⁾ Mind az, a mi ezen túl megy, félszegség és veszély magvát hordja magában; jogos érdekek kisebb-nagyobb mértékben csorbitása; közeledés a socialismus, eshetőleg még a communismus felé is.²⁾

Mindig nagy aberratioját képezte a szellemeknek az a föltevés, illetve követelés, hogy az állam hívatott is, képes is az embereknek elégtételt és boldogságot szerezni s különösen jó és bal sorsot kiegyenlíteni. De kétszeres, sőt tízszeres mértékben az, ama föltevés napjainkra való tekintettel, a modern állam- és társadalom-rend szervezetével és állapotaival, culturalis s köz- és magánéleti viszonyainkkal szemközt, a hol azon előfeltételek és elemek, a melyek a jelzett célra megkívántatók, hiányzanak; s azon egy-két momentum, a mely talán a régebb időkben (az ó-világ vagy a középkor egyes kis terjedelmű közületeiben) vagy egészen kezdetleges viszonyok közt a jelzett irányban érvényesült, visszahozhatatlannul eltűnt, s nem is kívánatos, hogy újra fölélesztessék.³⁾

Nem helyen kívüli végre, itt általában is fölvetni azt a kérdést, lehetnek-e jó következményei annak, ha az alsó osztályokban (bár akaratlanul is) remények és vágyak ébresztetnek, a melyek soha se lesznek teljesíthetők, s ha az a valódi socialisticus eszme, hogy a birtok- és jövedelem-megoszlás ép olyképen szabályozható állami és alkotmányjogi intézmények által, mint a politikai hatalmaknak megoszlása: úton-útfélen bár szelídebb formában, de mégis elég érthetően hirdettetik.

¹⁾ A társadalmi jogrendszernek a Wagner-féle eszmékkel szemben védelmezését adják egyebek között a kitünő német jurista és nemzetgazda Roesler a Smith-féle elméletről (1871) írott munkájának bevezető szakaszaiban; továbbá Knies a Hitelről szóló nagy munkájában; s a berlini jogtanár Baron.

²⁾ Maga az itt czáfolt tanok iránt elnézőbb álláspontot elfoglaló Held is beismeri, hogy az első nagy adó-socialpoliticus, a communista Proudhon, volt. (Lásd Held: *Einkommensteuer* 143. l.)

³⁾ Lényegileg hasonló módon nyilatkoztak legújabbban e kérdés körül a nagy szaktudósok: Knies, Helferich, Hansen, Roscher, továbbá a francziák: Maurice Block és Leroy-Beaulieu, az olasz L. Cossa, az angol Stanley-Jevons, végre Friedberg, Cohn, Böhmert, Soetbeer és Schall.

V.

Az eddigiekben taglalt elmélet egy további nyilvánulását képezi azon már föntebb jelzett iránylat, a mely az állam «közvetlen vagy saját gazdaságát» a lehető legszélesebb terjedelművé tenni, a pénzügyi háztartást az adók egy részének mellőzésével a dománialis és a regalitási rendszerre alapítani, az államot egy nagy vállalkozóvá, mondhatnók egy óriási gazdasági vállalatná akarja változtatni, s melyet egy szóval államsocialismusként nevezhetni.

Maga a mérvadó gondolat, a melyre e fölfogás alapítottik, többféle alakban képzelhető kiviendőnek. Így először tisztán communisticus alakban, a hol jelesül az állam mind az összeség, mind az egyesek számára gazdálkodik, vagyis az egész nemzetgazdaságot absorbeálva államgazdaság (vagy financia) és magángazdaságok összeolvadnak; productio és forgalom, ipar és üzlet mint tisztán közületi dolog hatósági organumok által vitetik; a magánjövdelem (javakra, mérvre és kiosztási módra nézve) az államjövdelemből leszármaztatottként jelenkezik; s ugyan ez alapon van a consumtio is rendszabályozva es hatósági vezetésnek alávetve.¹⁾ A másik forma volna a socialisticus, a mely abban állana, hogy az állam a termelés tényezői közül a földet és tőkét saját kezébe véve, a szükség szerint az egyesek közt kiosztaná; a közületi gazdaság mindazon javaknak előállítását, a melyek az összeségre nézve jelentőséggel bírnának, az e célra megalkotott s az egész nemzetet átkaroló munkaszervezeti tagozatban, közvetlenül, azaz saját közegei által eszközölné; s az egész financia akként lenne berendezve, mint egy nagy hálózata a monopoloknak, a nemzeti gyáraknak és műhelyeknek, a hitelintézeteknek és bankoknak, s egy nagy kényszer-associációja a mezői gazdaságoknak. — A harmadik s legszelídebb formájú kivitele a szóban lévő elvnek lenne végül az, a hol az

¹⁾ Lásd Schäffle: *Quintessenz des Socialismus* (1877) 39 s köv., 53 s köv., 68. l. Ugyanaz: *Bau und Leben des socialen Körpers*, III. 340 s köv., 375 s köv., 463 s köv., 531 s köv. l.

állam, egyenes föntartásával a most divó pénzügyi rendszer alapzatainak és intézményeinek, akként szervezné a maga gazdaságát, hogy azon jövedelmeket, a melyek a maga saját, közvetlen (szorosan az államcélból folyó) szükségletei fődözésére megkívántatnak, egyenesen saját vagyonából és saját gazdálkodása útján teremtené elő, és csak az e körön kívül eső vagyis a kulturális és a társadalmi érdekek előmozdítására célzó szükségleteknek ellátására folyamodnék az adóztatáshoz, azaz polgárainak közvetlen igénybe vétele- illetve megterheltetéséhez.

Az első vagy communisticus alakot tüzetesebb bírálat alá venni nem akarom, de szükségtelennek is vélem, azon egyszerű oknál fogva, mert a communismus általános elméletében gyökeredzván, csak azt mondhatnám el és hozhatnám föl, a mi ez utóbbi ellen évtizedek óta annyi kiváló szakember, állambölcselő, nemzetgazda s gyakorlati kormányférfi által mondatott és fölhozott, s mihez (az itt előkelően vitatott föladványra való tekintettel) legföljebb azt csatolhatnám, hogy éppen a financia az a tér vagy kör, a melyben a communisticus követelések és tervek ferdeségei leghamarább szembeötlenek, s közveszélyességű és fölforgató jellegök szerint is legelőbb s legteljesebben ismertethetnek föl; s hogy az államháztartást communisticus módon átszervezni vagy megbontani annyit tenne, mint az államot tetőzetében és alapzataiban egyszerre a legsúlyosb válságba dönteni.¹⁾ — Marad e szerint foglalkoznom a két másik alakzattal, a mely részleteiben különböző ugyan, de annyi közös vonást és hasonlatosságot mégis mutat, hogy tulajdonkép egy, gyökerében azonos fölfogás és intentio csak két külön irányban való nyilvánulatának tekinthető; s a végeredmények, csak némileg is következetes keresztülvitel mellett, a kiindulás-pontok és a szervezeti intézmények lényegileg megegyező voltánál fogva szükségkép ugyanazok lennének; a mik szerint a két alakzat egyszerre és kapcsolatosan tárgyalható.

S itt mindjárt eleve arra kell utálnom, hogy nem alapos az a nézet, a mely az ilyféle pénzügyháztartási rendszert azon

¹⁾ Némely találó kritikai észrevétel még Stein: *Finanzwissenschaft* (4-dik kiadás) I. kötet 37—39. l.

tekintetből is lehetségesnek tartja, hogy a legtöbb állam kezdetében, a hol a közszükségletek legnagyobb része domániumok, regalék és naturalszolgáltatásokkal, s a legkisebb rész adókból fődötötett, ehhez egészen hasonló rendszer állott fönn. Nem alapos azért, mert figyelmen kívül hagyja e lényegileg középkorias, feudal-patrimonialis, részben absolutiscus állam- és pénzügyszervezetnek egy modern állam- és társadalomrend egész természetével, alakzataival és céljaival való összeférhetetlenségét; figyelmen kívül különösen azt, hogy oly korszakban és fejlődésfokon, a hol az államszükségletek oly nagy mérvet öltöttek, mint épen a jelenben (s pedig kivétel nélkül minden műveltebb államban), az a finantzbevételi rendszer, a mely az állam első fejlődési stádiumaiban elégséges volt, már távolról sem felel meg, s mind bevételi tárgy és forrás, mind jövedelmezési képesség tekintetében más, a réginel helyesebb és okszerűbb szervezetű bevételi gazdaság vitelére látja magát minden állam utalva. A melyek szerint elég megjegyezni azt, hogy ha már maga azon körülmény sem szolgál épen ajánlására a szóban levő rendszernek, hogy lényegére nézve egy alacsonyabb fejlődési polcz sajátossága, azaz középkorias és primitiv jellegű; még kevésbbé kecsgetőnek és kívánatosnak fog az mutatkozni akkor, ha az alapjául szolgáló gondolat következetes érvényesítésének ezernyi felszégeit és helytelenségeit vesszük közelebbi vizsgálat alá.

Így jelesül mindenek előtt azt, hogy az ilyféle egész vagy felsocialisticus pénzügyi rendszer kiviteléhez és gyakorlati föntarthatásához legelőször is az volna szükséges, hogy az állam a nemzeti vagyton, tőketörzs és termelési eszközök egy s pedig nem jelentéktelen részének tulajdonába helyezkedjék (a mi csak a fönnálló birtok- és vagytonviszonyok gyökeres megváltoztatásával, jogsérelmekkel járó expropriációk, sarczok kivetése, és súlyos birtokadók behozatalával lenne eszközölhető); számos ipari és gazdasági foglalkozásnemet dománialjellegű államüzletbe vegyen, sőt regalitási fönségjogának alkalmazásával a társadalom és az egyesek egyenes kizárásával, saját kizáró vállalatává alakítson; végre adójövedelmeinek elégtelen voltánál fogva az illetékszedési elvnek minél szélesb mértékben való érvényesítésével a maga szolgálatait, functióit és hatásági cselekményeit minél jobban megfizettesse,

bevételforrásként kiaknázza.^{1) 2)} Melyekre nézve elég utalni arra, hogy az államnak ily szélesre kiterjesztett sajátgazdasága által a gazdasági élet terén is annyira határozónak és eredményesnek bizonyult individualis erély, teremtő erő, leleményesség s vállalkozási szellem szerfölött meglankasztatnék;³⁾ a magángazdaságokra nevezve a kereseti alkalmak a társadalmi productio nagy hátrányára, megkevesbítettnek, s az egyéni vállalkozás az állam túlbatalmas (mert a fölségjogok minden oldalú támogatása által még mesterségesen is fokozott) versenyzésével szemben meg nem állhatna; államgazdaság és társadalmi gazdaság, ámbár mintegy gépiesen egybeforrasztottnak látszanék, egymással folyton formaszzerű háború-állapotba volna helyezve; maga pedig az az állami sajátgazdaság, azon minden államvállalat s államgazdálkodás természetszerű s inhærens hiányainál fogva, melyek közismeretűek, s még az állami üzlet legmelegebb szószólói által sem vétetnek tagadásba: távolról sem vitehetnék azzal az eredményességgel és sikerrel, a mi épen magának a pénzügynek érdekében szükséges volna.^{4) 5)}

¹⁾ Ekként (Fröbel és Schäffle definitioja szerint) a nemzetgazdaság csak azon részét képeznék egy nemzet össz-munkájának, a melyet az állam nagyobb kényelem és nagyobb előnnyel való üzletvitel tekintetéből a magán-vállalatnak engedne át; a magántulajdon pedig mint hűbér vagy örökbérlet jelenkeznék, a mely alapon azután az állam iránt adóképz natural-szolgáltatások teljesítettnek.

²⁾ Az államsocialismus egyik legelső theoretikusa Franciaországban névre szert tett absolutistiko-caesaristicus irányú publicista Dupont-White, a ki egészen egykorúan a német Rodbertussal, az ötvenes években tudniillik, kezdette az efféle eszméket pengetni.

³⁾ The strong personal motiv to do their utmost for the efficiency and economy of operations stb., mint Macaulay egyik *Essaye*-jében mondja.

⁴⁾ Két dolgra kell itt még a figyelmet fölhívnom. Először arra, hogy azokat, a kik a regalismust és monopolismust az ökonomiai socialismus munkaszervezeti eszményének tekintik, nem fog úrtani emlékeztetni arra, hogy a regalitás és egyedúróság közvetlen finanziaális azaz jövedelemszerzési célból tartatik fenn (azaz a lehető legnagyobb üzletnyereség elérésére irányzott), sőt az itt szemügyre vett pénzügyi rendszerben még kétszeres szigorral és következetességgel is volna keresztül viendő, a mi pedig minden socialisticus postulatum egyenes ellentétele; — másodsor arra, hogy az az eszme, a mely az államsocialismus szóvivői által oly nagy hangon hirdettetik, hogy tudniillik a magánipartól elvont foglalkozásnemeknek egy új regalisationális elv szerint

Nem szorúl bizonyításra továbbá az sem, hogy a regali-tási és illetékszedési elvnek (mint említők) szükségessé vált ily rendkívüli terjedelemben való érvényesülése mellett az állam egész működése, kormányzás és igazgatás, igazságszolgáltatás és közrendészet tényleg úgy jelenkeznek, mint egy nagy árú- és üzleti rendszer, a melyben mindennek anyagi értéke kiszámítva és ára pénzben megszabva van, a melyben minden pénzen kel és pénzen megszerezhető; az pedig, a mi az államnak és államszervezetnek nemesebb voltát, zomán-czát, ethikai jellegét képezi, elhomályosulna, majdnem veszendőbe menne! — Nem is szólva arról, hogy az új pénzügyi rendszer e momentuma nem volna egyéb, mint leghelytele-nebb alakban való megtestesülése azon félszeg, haszonelvis és materialisticus fölfogásnak, hogy az egyes csak annyiban vehető az állam irányában adózási vagy bárminemű anyagi tehernek alá, a mennyiben az állam azért neki ellenszolgálá-tot nyújt, s hogy az alattvalók minden szolgáltatása a közület által azonnal és közvetlenül valami ellenszolgálat, haszon vagy előny nyújtásával viszonzandó; egy szóval, hogy az állam nem egy nagy erkölcsi, jogi és kötelességi rend, hanem utilitarius érdek-szövetkezet, vagy egy nagy részvény-társaság, vagy biztosító intézet.

Bármiként palástolgassék és szépítgessék napjaink úgy nevezett social-politicus irányú szakemberei a magok terve-zeteiket, hivatkozzanak akár a conservatív irányú hírneves német állam bölcselőre Rodbertusra, akár a rokon fölfogású

való berendezése, az alsóbb és munkás osztályok anyagi helyzetének positiv javítására irányzott egy nagy social-politikai rendszabályt képe-zend: nem sokkal több phrásisnál, a mint azt már az eddigi fejlemények is bizonyítják, s az ezutánaiak még jobban fogják bizonyítani és nyilván-ságba helyezni. (Ez utóbbira nézve utalhatni a nagy francia publica-cista és államférfiu Thiers 1848-ban szerkesztett és sok tekintetben hasonló áramlatok ellen intézve volt: *Rapport sur l'Assistance* című jelentésére, a melyben a népet szintén óva figyelmeztette az ily terve-zetekkel járó mystificatióra és dupirozásra.)

⁵⁾ Hogy vannak és léteznek mindig foglalkozásnevek és gazda-sági functiók, a melyek úgy az állam tulajdon érdekében, mind ma-gasb közgazdasági tekintetnél fogva is: igen helyesen tartathatnak az állam által saját kezében (s pedig majd regalizálva és a magán-ver-senyt kizárva, majd dománium-alakban): arról lásd Értekező: *Állam-gazdaságtan kézikönyve* című munkáját.

francia és belga keresztyénies nemzetgazdákra, Leplayre és Perinre; keljenek ki akár a legkeményebb hangon a socialdemokraták túlzásai és anarchicus törekvései ellen: azt a kifogást soha se lesznek képesek megczáfolni, hogy az ő pénzügy-rendszerök vezérgondolatai egyfelől a régi francia korlátlan monarchák és újabb időben III. Napoleon socialisticus cæsarismusának eszmeköréből,¹⁾ másrészt Louis Blanc «nemzeti műhelyei», Marx tőke-ellenzési doctrinái, Marlo Winkelblech munkaszervezeti elméletei, Lassalle munkás-associatioféle határozottan socialisticus tanaiból vannak kölcsönvéve; továbbá: hogy az ilykép formulázott pénzügygazdasági reformrendszer természetyszerű következként soha sem volna a határvonal kijelölhető, a melyen az omnipotenssé tett államhatalom túl nem mehetne;²⁾ ³⁾ ⁴⁾ s hogy alig lenne képzelhető foglalkozásnem és vállalati ág, a mely biztosítva volna az iránt, hogy az egyszer oly ellentállhatatlan intensivitással megindult s mindent magához vonó államosítási processus körébe bele ne sodortassék.⁵⁾ ⁶⁾ ⁷⁾ ⁸⁾ Úgy hogy valóban elérkezettnek látsz-

¹⁾ Lásd e tekintetben a historiai bizonyságokat Sybel: *Geschichte der Revolutionszeit* I. 26 s köv., 525 s köv. lapjain, valamint III. Napoleon: *Idées Napoleoniennes* című ifjúkori könyvében.

²⁾ Ez az érv hangsúlyoztatott legújabbban a porosz országgyűlésen lefolyt nagy viták alkalmával legerősebben.

³⁾ Az éles szemű heidelbergi tanár, Knies, már tíz évvel ezelőtt mondá, hogy ez a financia- és közgazdasági rendszer nem volna egyéb, mint a patrimonialis absolutismus új alakban való restauratiója. Lásd még Sybel: *Geschichte der Revolutionszeit* imént idézett helyeit; továbbá III. kötetének 177 s köv., 324 s köv. l.

⁴⁾ Hasoulóan nyilatkozik a különben kathedra-socialista irányú Goltz is, Schäfte: *Quintessenz* című munkája ellenében.

⁵⁾ Helyet foglalna az a hatósági mindenbe-avatkozás és mindent rendszabályozni akarás, a melyet Mirabeau oly találóan nevezett el «fureur de gouverner»-nek, s melynek irtózatos következkéseit találóan ecseteli ismét Sybel: *Revolutionszeit*, III. 177 s köv. és 324 s köv. l.

⁶⁾ A jellem-integritás és az erkölcsi önbecséretre gyakorlandó visszas befolyásáról ily rendszernek nem kívánván szólni, csak a hírneves állambölcselőnek, Vorländernek, következő szavait akarom itt emlékezetbe hozni: «Nie that es dringender Noth, als eben jetzt, die individuelle Unabhängigkeit mit den allerstärksten Schutzmitteln zu versehen, damit die Originalität des Geistes und die Selbstständigkeit der Charaktere erhalten bleibe» (*Tübinger Zeitschrift* XVI. köt. 144. l.)

⁷⁾ Lásd még Leroy-Beaulieu: *Traité de la Science des Finances* I. kötet, 6-dik fejezet, a hol óva int, hogy amúgy is folyton szaporod-

hatnék az idő, a melyben egy Plato és Morus *Utopiája*, egy St. Simon és Proudhon *Világbankja*, egy Fichte *Handelsstaatja*, vagy egy Owen *New moral World*-féle eszméi és tervei ismét a tömegek cultusának tárgyaivá válnának ; vagy azon napjainkbeli némely német speculans s rosszul prosperáló kereskedő, malomiparos, gyártelepes, agrárius, fiókbankár és biztosító-társulat által hangoztatott naiv kívánság, hogy váltsa meg tőlök az állam az ő üzleteiket, mondom, még ez a naiv kívánság is a megvalósulás esélyeivel bírónak tekintethetnék!

Egy, tagadhatatlanul tetszetős s sokak által ingeniosusnak tartott vonása illetőleg sajátossága volna az új finanszrendszernek az, hogy az adók benne sokkal jelentéktelenebb szerepet viselnének ; az államszükségletek jelentékeny része, mint láttuk, egyéb bevételforrásokból lévén fedezendő. Ezzel az adótalan finanzia tervével szemben arra lehetne utalni, hogy az adók általános népszerűtlensége és ellenszenves jellegénél fogva az az eszme vagy postulatum, hogy eltörlendők, mindig biztosan fog támogatókra találni ; vagy az ismeretes francia nemzetgazda, J. B. Say, azon ismeretes válaszára egy hozzája intézett kérdésre : «hogy ő a maga részéről a legjóbb adónak azt tartaná, a melyet nem kellene megfizetni». Azonban mellözve ezeket, csak azt kérdezem : «vajon megállhat-e általában, s korunkban (a művelt államok jelenlegi politikai és culturális fejlődéspolczán és azok annyi szükségleteivel és föladataival stb. szemközt) különösen, oly állambházartás, a mely a polgárok rendszeres módon való megadóztatását nélkülözné?» Mire másként, mint nemmel nem válaszolhatni s pedig mind finanziaális és politikai, mind szoros igazságossági és socialis tekintetekből. Adók és adóztatás nélkül ugyanis rendezettebb állambházartás már azon okból sem állhat fön, mert a polgárok igen nagy része a közület iránt fönálló s senki által kétségbe nem vonható tartozásainak in natura

ván az állam föladatai és teendői, ezeket még mesterségesen is kiterjeszteni helytelen volna ; — továbbá művének «befejező szakaszát», a hol az állam-mindenhatóság veszélyes s visszás következéseire utal. (Lásd *Pénzügytanja* magyar kiadása, IV. kötet, 520 s köv. l.

³⁾ Lásd még *Philosophische Monatschrift* 1882-iki évf. 478 s köv. l. és Honegger: *Literatur und Cultur des XIX. Jahrhunderts*, 280 s köv. l.

⁵⁾ Hasonló irányban Hillebrand: *Geschichte Frankreichs seit der Thronbesteigung Ludwig Philipps* (1880), II. kötet 199 s köv. l.

való szolgálatokkal lerovására képtelen; s e tartozáslerovás ép oly igazságos, mint okszerű módon való teljesítésének mai napság és polgárosult államokban egyedül helyes eszközét az adófizetés (a vagyonnak és jövedelemnek bizonyos, törvényileg megállapított mértékben az államhatalom rendelkezése alá bocsátása) képezi. Továbbá azért, mert adók híjában az állampolgárok a közület iránti polgári kötelességök s az «egészszel» való ethikai kapcsolatuk élénk és éber érzületével nem oly mértékben bírnának, mint kívánatos és szükséges; sőt arra szolgáltatna ez állapot alkalmat és ürügyet, hogy a (közszükségletek fedezésével járó adóteher nyomását közvetlenül kevésbé érző) egyesek az állam iránti igényeik és követeléseikben a legvégső határokig terjeszkednének; mind azt, a mi illetékek és díjakkal nem volna megfizetendő, telhetetlen módon ingyen követelnék; a közületi javak fölhasználása- és kiaknázásában szélsőségig mennének. A minek egyedül biztos ellenszere az adóztatásban rejlik, mint a mely az egyesekkel úgy mint az összességgel folyton érezteti az e követelések és kiaknázás mindnyájokra kiható terhes, költséges voltát, s a legerősebb féket képezi minden ez irányban elhatalmaskodó törekvésekre nézve. Végül: mert a polgárosult társadalom nyilványszerű és collectiv szükségleteinek fődözhetésére lehetetlen lévén meghatározni azt, hogy mekkora részét a közkiadásnak okozzák az egyesek: szükségessé válik egy nagy közös alapnak megalkotása, a mely tekintetben sem önkénytes járulékok, sem közvetlen személyi szolgálatok (miután bizonytalanok, csekély mérvűek és igazságosan el nem oszthatók volnának) nem elégségesek és meg nem felelők; s a mely közös alapot más módon, mint a közadóztatás útján kiteremteni, lehetetlen. Nem is szólva arról, hogy alig lenne összeegyeztethető a szabadság és alkotmányosság tekinteteivel is azon nagymérvű függetlensége a kormányhatalomnak a néptől, a mely az így megalkotott pénzügyi rendszernek természetes és szükségyszerű folyománya volna; — mily roppant felelősséget venne magára az állam egy ily mesterkelt finanziaális szervezet behozatalával; — mily sok hatalmi visszaélésre szolgáltatna egy ily szervezet az államközegek kezeiben eszközt; s mily könnyen volnának ez alapon a politikai szabadság legszebb intézményei hatályukból kivetkeztethetők, talán meghamisíthatók.¹⁾ Nem végre arról, hogy ez úgy nevezett «adótalansági állapot, a mely ha-

tározottan középkorias államszervezetre vall, vagyis olyanra, a hol az állam azért, mert maga is még igen keveset nyújt és képes nyújtani alattvalóinak, ez utóbbiaktól adó címén igen keveset követel, — ez az adótalansági állapot, — mondjuk nemcsak hogy nem hozná meg a vagyontalanabb osztályúakra nézve a nekik oly kecsesgötően kilitásba helyezett teher-enyhítést, s általában a közterheknek az egész társadalomra nézve helyesb és igazságosabb megoszlását, hanem ennek éppen ellenkezőjét; kivált ha még azt is számba vesszük, hogy az ilyenféle finantz-rendszer mellett kölcsön-fölvétel és adósság-csinálás, a mely köztudomásúlag a vagyontalanabbakra terhelőbb, mint a vagyonosokra, s így az aránytalan birtok- és jövedelem-megoszlást még fokozó: az eddiginél is még nagyobb mértékben válnék szükségessé; és az a föltevés, hogy adósság-csinálásból eredő terhek nem a jelenre, hanem a jövő nemzedékekre súlyosodnak, és így annál aggálytalanabbúl lehet ennek a forrásnak kiaknázásához nyúlni, ma már az egyszerű laicusai ész által is kellő alapot nélkülözőnek ismertetik föl.

Mindezek nyomán nem lehet kétséges, hogy korunk szükségeinek és föladatainak csak az úgy nevezett vegyes pénzügyi bevétel-rendszer felel meg, vagyis az, a mely mellett az államjövedelmeknek egy része az állam közvetlen saját gazdasága útján (névszerint államértékekből, domaniumokból, egynémely regalék- és egyedárúságokból), a nagyobb, sőt túlnyomólag nagyobb rész pedig közadókból szereztetik be; nem lehet kétséges, hogy ez új irány által kilátásba vett reformja a «pénzügynek» — tekintessék az akár úgy, mint a nemzetgazdaságnak finanziaívá, akár úgy, mint a finanziaának nemzetgazdasággá való alakítása, egyaránt helytelen s visszás eredményeket szülő radicalis rendszer-változtatást képezne; ²⁾

¹⁾ Lasson: *System der Rechtsphilosophie* (1882) 640. l.

²⁾ Ki ne venné itt észre, hogy ez az állam-socialisticus finantz-rendszer mellett egyenes visszajaként a most fömálló rendszernek az állam gazdasági föadatait és teendőit illetőleg nem az kérdeztetnék (a mi most kérdeztetik), hogy tudniillik «mi adható az állam kezeibe, a mennyiben arra a magánindustria vagy alkalmatlan, vagy nem elég erővel rendelkező, vagy nem eléggé illetékes», hanem azt kérdeznék az állam önmön magától, «mi az, a mit az állam a magán-vállalkozásnak átengedhet, a mit czélszerűbben saját kezeiből kiadhat?» — A minek végkövetkezése ismét alig lehetne más, mint a közgazdasági állam-despotismus!

s határozott szakítás volna az utolsó két-három évszázad folyamában e részben is történelmileg kifejtett állami intézményekkel és alakulatokkal, s így fölötte merész kísérlet, sőt könnyelmű játék is a nép- és államélet legnagyobb érdekeivel, igazi «ugrás a sötétbe», a melynek következhetségei kiszámíthatatlanok, s a melyekért ugyan azért a felelősséget sem a lelkiismeretes államférfiú, sem a nemes tisztjét szem előtt tartó tudomány el nem vállalhatja.

VI.

Áttérek az eredmények összefoglalására; megjegyezve mindjárt bevezetőleg, hogy távol vagyok részemről akár a főnnálló közgazdasági, akár a pénzügyi s adóztatási állapotokat tökélyeteseeknek, s reformokra nem szorulóknak tartani; távol még attól is, hogy be ne ismerjem, hogy egynémely eszmének és kívánalomnak az általam bírált fölfogás körében is tér és idő szerint, bizonyos jogosultsága megvan, s hogy azok egészséges gyümölcsöse érlelhető magot is tartalmaznak. Elismerem különösen, hogy az individualismus és a szabad verseny nagy alkotásai arra, hogy életerősen főnnállhassanak és tovább fejlesztethessenek, némely részben a solidaritás és socialitás elve által való kiegészítésre szorulnak; hogy az egyéni es társulati törekvések közületi szabályozása vagy egyenes korlátolása fensőbb tekintetelnél fogva néha célirányos, sőt szükséges lehet; hogy vannak és lesznek mindig foglalkozások és gazdasági jellegű functiók, melyek az állam által megfelelőbben vitetnek s annak kezére bizandók; továbbá, hogy a közhatalom az alsóbb s munkásosztály anyagi helyzetének könnyítésére az eddiginél nagyobb mértékben van hivatva alkotó és gondozó tevékenységet kifejteni; ¹⁾ s a mi különösen a

¹⁾ Bár itt is jó lesz szem előtt tartani Macaulay arany szavait: «the more carefully we examine the past, the more reason shall we find to dissent from those, who imagine, that our age has been fruitful of new social evils; the truth is that, that the evils are old; that, which is new, is the intelligence which discerns, and the humanity, which remedies them». (*History of England*, I. 10 fejt.)

financz- és adórendszert illeti, hogy a rideg fiskalizmus tekinteteinek a közgazdaság és az igazságosság tekinteteivel való nagyobb összhangba hozatala, oly föladat, mely a legelsőkhöz közé sorolandó. — S mégis, úgy hiszem, nem tévedek, ha az ecsetelt új irányt, mely magát ugyan csak socialisnak nevezi, de határozottan socialisticus elemekkel saturált, s túlzásokkal és excentricitásokkal telt, mint egész, mint rendszert helytelenítem, s alapjaira meg formulációira nézve felszegnek és elhibázottnak mondom. Mire nézve még csak azt jegyzem meg, hogy ez az egész új eszmekör közelebből vizsgálva, tulajdonkép nem más, mint vegyüleke félig népies és félig absolutisticus, feudalis és democraticus, liberalis és reactionarius elveknek és irányoknak; a mely, ha gyökereket verne és uralkodóvá válnék, igazi elvadulását képezné a tudományos elméletnek, s a melyre már ez okból is alkalmaznunk kell a «*principiis obsta, sero medicina paratur*»-féle elvet; továbbá, hogy lélektanilag tisztán áll előttem, hogy ez az egész eszmekör különösen vonzó lesz mindig egyfelől minden magas hatalmi polczra helyezett s erőszakoskodásra hajlandó államférfiúra,¹⁾ másfelől mindazokra, a kik nem szoktak meg sem élesen, sem nagy szempontok szerint gondolkozni, csak a mindenhai jelen állapotainak szűk látköréből szemlélik a dolgokat, s annál hamarabb hevülnek, mennél szokatlanabb avagy monstrosusabb gondolatevolúciókkal állanak szemben. És ebben rejlik épen veszélyessége az új iránynak,²⁾ veszélyessége és felszeg volta, továbbá a tekintetben is, hogy, egyebek közt, elfelejtenni akarja velünk azon nagy szolgáltatásokat, a melyeket a nemesb értelemben vett liberalizmus az újkori emberiségnek tett (a midőn a középkori barbarismusból kiemelte és a modern absolutismust ledönté), s hogy talán akaratlanul is egyik előmozdító elemévé válik azon nagy retrograd

¹⁾ Ki ne gondolna itt a mai német birodalom vezér-államférfiára; a múlt évtizedek tekintetében III. Napoleonra, a ki az állam-socializmus eszméinek különben is határozott képviselője volt, s a múlt századokra vonatkozólag Franciaország egynél több államférfiára, s nagy forradalmának vezetőire.

²⁾ Arról, hogy e veszélyességet még az is fokozza, hogy egynémi államban fölülről is melegen protegáltatik, s az ez eszméket hirdető tudomány mintegy a félhivatalosság jellegével ruháztatik föl, nem akarok szólani.

mozgalomnak, mely napjainkban oly számos és kitünő elmét megtántorítva, a polgárosult emberiségtől a XIX. század legnagyobb vívmányait orozva el akarja szedni; annyi nehéz munkával és küzdelmek között létrehozott legszebb alkotásait visszafelé szeretné reformálni; s zsoldjában működik azoknak, a kik a szabadság és az emberi haladás nyílt vagy alattomos, de mindig esküdt ellenségei! ¹⁾

S mert e kérdéseket így fogom föl, s mert erős hitem, hogy az államgazdaság tudományának az itt jelzett és bírált fölfogás szerint való továbbfejlesztése, annak nem tökélyesbítését, hanem határozottan ferde irányba terelését eszközölné: nem tartottam egészen fölöslegesnek ezeket elmondani, törekedve a tudomány jellegének abba nem való idegen elemek és túlzások ellenében való megóvására; — s így arra is, hogy a pénzügytan ezentúl is érdemes legyen azon méltatás, sőt meleg elismerésre, a melyben már közel száz évvel ezelőtt Angliának nagy államférfia, Burke által részesítettett, a midőn *classicus Reflexiók a francia forradalom fölött* című művében azt mondá: «it is not without reason, that the science of speculative and practical finance stands high in the estimation of the wisest and best men; and that this science has grown with the progress of his object, the prosperity and improvement of the Nations». ²⁾

¹⁾ Az ez üzelmek fölötti indignatio adta legújabbban a hírneves történetíró és tudósnek, Mommsennek, ajkaira a kemény szót, hogy az államsocialisticus elmélet hirdetői szédelgők.

²⁾ Egynémely további részlet és forrás-idézés értekezőnek sajtó alatt levő következő című munkájában: *Államgazdaságtan kézikönyve* (4-dik, teljesen átdolgozott kiadás) található.

hivatva van, hogy a közélet minden ágazatában kalauzul szolgáljon, és mennyiben tényleg a közélet minden nyilvánulását figyelemmel kísérvén, a mezőgazdának és bányásznak, a kereskedőnek és iparosnak, a hivatalnoknak, a bírónak, a törvényhozónak, a tanügygyel foglalkozónak, az orvosnak és ügyvédnek, a hírlapírónak, a katonának kellő tájékozást törekszik nyújtani.

Az Évkönyv az ország viszonyainak hű képét a legújabb hivatalos és hiteles adatok alapján adja és visszapillantó adatok által a jelennek a múlttal való összehasonlítását, a közügyeknek és a közgazdaságnak évről-évre mutatkozó fejlődésének felismerését lehetővé teszi. A közönség támogatása lehetségessé fogja tenni, hogy a kitzűzött feladatoknak évről-évre teljesebben megfeleljen.

TARTALOM.

A terület. — A népesség. — Népesedési mozgalom. — A kivándorlás. — A mezőgazdasággal foglalkozó népesség. — A termés. — Az aratás időpontja különböző államokban. — A szüret. — A phylloxera vastatrix. — A hasznos háziállatok 1880-ban. — A selyemtenyésztés. — A baromfityenyésztés a külforgalomban. — Állattenyésztésügy 1881-ben. — A gazdasági szakoktatás. — Gazdasági egyesületek. — A földbirtok. — A fekvő birtok forgalma és megterhelhetése. — Gabonaárak és gabonakereskedelem. — A budapesti marhavásár. — A sertéskereskedelem. — A mezei és egyéb gazdasági munkáktól fizetett napszámdíjak. — Termények és élelmi czikkek ára. — Az elemi csapások és a mezőgazdaság. — Az iparral foglalkozó népesség. — Szabadalmak és védjegyek. — A hazai ipar számára nyújtott állami kedvezmények. — Bánya- és kohó-ipar. — A szesz-, sör- és répaczukorgyártás. — A malom-ipar. — Az ipari oktatás. — A kereskedelemmel és forgalommal foglalkozó népesség. — A külkereskedelem. — Az osztrák-magyar bank. — A magyar hitelintézetek. — Adalék takarékpénztáraink történetéhez. — A budapesti pénzüintézetek. — A hazai első takarékpénztár 1810—1881-ig. — Az uszora. — Pénzverés. — Államjegyek. — Az agio. — A pénzpiacz. — Értékpapírok. — Vasutak. — Posta és távirtd. — Budapest főváros közraktárai. — A folyamhajózás. — Tengeri hajózás. — Fiume. — Duna-gőzhajózási társulat és osztrák-magyar Lloyd. — A tűzkárok. — Az első magyar általános biztosító társaság. — A budapesti kir. zálogházak. — Az 1883. évi állami költségvetés. — Az államvagyon. — Az államadósság. — A magyar kamatozó kincstári jegyek. — Közigazgatási költségek az ötvenes években. — A megyék háztartása. — Budapest főváros költségvetése. — Szabad királyi városaink pénzügye. — Tanügy. — Igazságszolgáltatás. — Az országgyűlési képviselőválasztók. — A hírlapok. — A hadsereg. — Nemzetközi statisztikai összehasonlítások (Mezőgazdaság és erdőművelés. Lótenyésztés. Szarvasmarha- és juhtenyésztés. Gyapju-termelés. Allat- és húskereskedelem. Bányászat. Külkereskedelem. Vasutak. Posta és Távirtd. Gőzhajók. Pénzforgalom. Papirpénz és bankjegy. Hadsereg. Pénzügy.) — A gazdasági törvényhozás hazánkban és a külföldön. — A nemzetgazdasági és statisztikai irodalom hazánkban és a külföldön. — Nekrológ. — A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ülései 1882-ben. — Függelék: Az «Adria».

*A m. tud. Akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó
bizottságának értekezéseiből megjelent:*

I. Adalékok a papirpénz történetéhez és statisztikájához. Irta
Földes Béla. Ára 20 kr.

II. Bányászatunk jelen állapota s teendők annak sikeresb
kifejtésére. *Dr. Konek Sándor*, magyar tudományos aka-
démiai rendes tagtól. Ára 30 kr.

III. Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végre-
hajtott számlálás szerint. Irta *Dr. Jekelfalussy József.*
Ára 20 kr.

IV. Az adóáthárítás elmélete. Irta *Tisza István.* Ára 20 kr.

V. Hazánk büntügyi statisztikája 1873—1880. Különös
tekintettel a büntett miatt elítéltek személyi és társadalmi
viszonyaira. Irta *Dr. Jekelfalussy József.* Ára 20 kr.

VI. A munkásbiztosítás kérdése. Irta *Ecséri Lajos.* Ára 30 kr.

VII. Minimum és homestead. Irta *Láng Lajos.* Ára 30 kr.
